

Szentirmai László

Comeniusi gondolatok a drámapedagógiáról

(Hátra arc! Előre! Comenius után – szabadon)

Szeretem a felolvasó üléseket – ha a felszólalók elgondolkodtatnak. Szeretem a hasznos, konvertálható ismereteket felvillantó gondolatsorokat. De ki nem állhatom a lázas, ám értelmetlen nyüzsgést, a hasznavehetetlen adatok újraélesztését. Szeretem, ha híd épül múlt és jelen között azért, hogy a régesrég útrakelt értelmes gondolatok – mint fáradhatatlan vándorok – végre megérkezessenek a tanácstalan mába.

Comeniushoz fordulnék, hogy érzelmeikben egyre inkább meglopott fiataljaink, gyermekeink iskolázásába ismét bekerüljön a dráma.

Mondanivalómat három gondolat köré csoportosítom: főiskolánk névadójának élete és pedagógiája, különös figyelemmel az érzékek szerepéről, jelentőségéről általa vallottakra, illetve mindezek értékén való megbecsülése, adaptációja a jelenre.

A 17. század sok tekintetben az átmenet kora Európa történelmében, így van ez a nevelésügyben is. A korábban óriási méretű csecsemőhalandóság – a rendelkezésre álló új eszközöknek, a fejlődő gyermekgyógyászatnak köszönhetően – lassan visszaszorul. A gyermekre már egyre inkább úgy tekintenek, mint önálló értékekkel rendelkező individuumra, aki figyelmet, törődést érdemel. Megnö az érdeklődés a gyermeknevelés kérdései iránt, mi több, gyermeknevelési tanácsadó nyomtatványok látnak napvilágot. Megszaporodnak az alapfokú képzést nyújtó kisiskolák, ahol már nemcsak vallási ismereteket, katekizmust tanulnak a gyerekek. Egyre több gyermek számára igénylik szülei a műveltség alapvető elemeinek (anyanyelvi olvasás, írás, számolás) átadását.

A „tudás” mellett egyre fontosabb lesz a műveltség, a jó modor, a jólneveltség elsajátítása is. A műveltség tartalma is átrendeződik. A hagyományos, klasszikus (mindenekelőtt latin nyelvű) stúdiumok mellett egyre határozottabban fogalmazódik meg a hétköznapi életben közvetlenül használható, gyakorlatias ismeretek, például a természettudományos tudás iskolai átadása iránti igény. A középkorból örökölt, majd a reneszánszban feldúsított nyelvi képzés azonban még mindig jelentős tananyag szerkesztési alaptényező. Még a század újfajta pedagógiai elveket valló egyéniségei (Comenius, Apáczai), akik az oktatásban keresik az új egyensúlyt, a természetre vonatkozó ismeretek mellett kihagyhatatlannak vélik a klasszikus nyelvek alapos ismeretét.

A kevesek közül is kiemelkedik a világszerte ismertté vált cseh-morva pedagógus Jan Amos Komenský (Comenius). Élete (1592-1670) viszontagságokkal, megpróbáltatásokkal volt terhes. Átélt a harmincéves háború szörnyűségeit: a cseh-

morva testvérek püspöke volt, ezért menekülnie kellett üldözői elől, otthonát feldúlták a zsoldosok, szeretteit elveszítette. Ennek ellenére hitét sohasem veszítette el, emberi tartása sohasem rendült meg, sőt! A vesztfáliai béke (1648) után a Habsburgok nemzetközi tekintélye megtört, de birodalmukban nem csökkent abszolutista hatalmuk. Comenius reményei szertefoszlottak: a protestánsokra és katolikusokra kimondott vallásszabadság nem vonatkozott a cseh testvérek szektájára. A pedagógus a lengyelországi Lesznóban kapta meg Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony hívó levelét, melyben kéri, hogy jöjjön Sárospatakra, vegyen részt a kollégium újjászervezésében.

Egyik hittestvére ösztönzésére elfogadta a meghívást. Az "álomlátó" Drábik András ugyanis "égi jelet" vélt látni, mely szerint Comenius elérheti kettős célját: egyrészt rábeszélheti Lorántffy Zsuzsanna fiai, Rákóczi Zsigmondot és II. Rákóczi György erdélyi fejedelmet egy Habsburgok elleni végső összecsapásra, másrészt a gyakorlatban is kipróbálhatja az eljövendő új világ pánszofikus iskoláját.

A pataki vendéglátók (a mai "munkáltatók" nemes elődei) – élükön Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszonnyal és az akkori akadémia rektorával, Tolnai Dali Jánossal – Comeniust elsősorban mint újszerű latin nyelvtankönyvek íróját ismerték. Nem ismerhették, nem forgathatták a cseh nyelvterületen akkor még el nem terjedt pedagógiai művét, a Didactica Magnát.

Az ország keleti felében, a Bodrog partján ekkor már 123 éve neveli a magyar ifjúságot a Sárospataki Református Kollégium, amelyet röviddel alapítása után, 1550-ben főiskolai rangra emeltek. Tanulóifjúságára nagy hatással van az a tény is, hogy legfőbb patrónusai, a pataki vár urai: a Perényiek, Dobók, Lorántffy, Rákócziak a magyar szabadság harcosai voltak.

Az iskolában szabad szellem uralkodott – ami abban az időben teljesen újszerű gyakorlatnak tekinthető –, és az ifjúságnak – tegyük hozzá, hogy *annak* az ifjúságnak – az egész országban páratlan autonómiája volt. Az Oskola egyik virágkorát I. Rákóczi György fejedelem alatt élte, aki szívügyének tartotta, hogy az iskolát az erdélyi Bethlen főiskola színvonalára emelje. Tolnai Dali János, akit visszahelyeznek a kollégiumi igazgató-tanári székébe, a reformok egész sorát hajtja végre. Az eddigi latin nyelvű helyett a magyar nyelvű zoltáréneklést vezeti be, s többek között Comenius Januáját használhatja tankönyvként.

Comenius rendkívül fontos nevelő eszköznek tartotta a színjátszást.

"...Minden, ami a nyilvánosság előtt játszódik, olyan mint a színház. Éppen ezért, akiket rövid időn belül a közéletbe küldenek, úgy neveljük, hogy ott megfelelően állják meg a helyüket, s a rájuk bízott feladatokat kellően végezzék el." (Schola Ludus, Sárospatak, 1656.)

Vallja, hogy a színdarabok élesítik az emberi elmét, erősítik az emlékezetet, szorgalomra serkentik a növendékeket, sőt még a tanítók szorgalmát is sarkantyúzzák, gyönyörködtetik a szülőket – így napfényre hozzák, a kiváló tehetségeket. Ezért a Janua több részletét színpadra is átírta. A fejedelemasszony ekkor Fogaras várában tartózkodott. Annyira érdeklődött a színdarabok iránt, hogy levélben kérte Comeniustól,

Zempléni Múzsza

hogy az ő jelenlétében tartsák meg az utolsó előadást. A kérést természetesen teljesítették. A bemutatóra egy tanteremben került sor. Az előadás annyira elnyerte Lorántffy Zsuzsanna tetszését, hogy a játékra átdolgozott változatot elkérte kinyomtatás végett. Így született meg a Schola Ludus, a Janua 100 fejezetének 8 játékra átdolgozott (dramatizált) formája – magyar nyelven. A fejedelemasszony költségén nyomtatásban megjelent mű a „Játék-iskola, vagy élő encyklopédia” címet kapta.

Comenius rendkívül konstruktív pedagógiai elméleti munkás. Az előszóban ezeket írja: *„Az iskola valódi célja szerint nem lehet más, mint az emberség műhelye s az élet előjátéka, s itt mindennel foglalkozni kell, ami az embert emberré teszi ... Előjátékok legyenek, hogy kellemesen vállalhassák és folytathassák is őket.”* Utal rá, hogy a dráma különösen jó alkalom az élet kipróbálására, anélkül, hogy a cselekedetek valódi felelősségét vállalni kellene. Alkalmas, mert válogatott, sűrített jelenetei itt és most azonnal bemutatják – jó vagy rossz – eredményüket.

A színpadi játékok bevezetését az iskolába azért javasolja, mert *„az ilyenfajta nyilvános tevékenység által a nézők színe előtt jobban fokozódik az emberi szellem mozgékonyasága, mint ahogyan bármiféle figyelmeztetéssel vagy fegyelmezővel elérhető lenne.”* Rátapint az élmény semmivel össze nem vehető erejére, rámutat az érzékletesség semmivel össze nem vehető hatékonyságára. A megelevenített dolog könnyebben megragad az emlékezetben, s a nyilvánosság *„kiváló sarkalló eszköz”*. A legfontosabb pedig, hogy beszédben és cselekvésben megnyilvánulva, a színpadi játékok révén az ifjúság *„tanuljon különféle dolgokat megfigyelni, sok kérdésre rögtönözve megfelelni, mozdulatait illendően alakítani, arcával, kezével, egész testével természetes módon viselkedni, hangját módosítani és elváltoztatni, egyszóval bármely szerepet illően eljátszani, és tanulja meg mindezekben a szabad emberhez méltó magatartást...”*

Névadónk ezzel nem kevesebbet tett, mint a tanulmányozandó dolgok életvalóságba emelését javasolta a gyakorló pedagógia számára. Már Orbis Pictusában is a szemléletesség jegyében helyez el komplex magyarázó ábrákat. De az csupán a látható oldala a világnak. Tovább lépésként kora egyetlen multifunkciós médiáját – a színházat – hívja a nevelés segítségére, amely az érzékletek több csatornájára hat egyszerre. Ráadásul mindenkire – befogadóra és előadóra, sőt a felkészítő tanárra is – különleges hatással van. A diák gyarapodik, a szülő gyönyörködik – a tanár sikeres.

Mind a korábbi humanista, mind a későbbi protestáns és jezsuita iskolai színjátszásnak pedagógiai célja volt, ám fontos szerepet játszottak a magyarosodásban és a polgárosodásban is. A hivatásos színjátszás megjelenésével aztán az öntevékeny iskolai színjátszás szerepe is megváltozott.

Comenius vendéglátóinak igazi célja az volt, hogy a tudós pedagógus segítsen korszerű ismereteket nyújtó magas szintű lelkészképző intézménnyé szervezni a sárospataki kollégiumot. Névadónk mindössze négy esztendeig (1650-1654) tartózkodott Sárospatakon. Hétfősztályos pánszofikus iskolát kívánt létrehozni, amelynek minden osztályában – koncentrikus, egyre bővülő körökként – önmagában is helytálló, de

fokozatosan bővíthető ismeretrendszert akart tanítani. Különösen „újszerű” törekvések voltak ezek. Sajnálatos tény, hogy itt-tartózkodása alatt csak az első három osztályt tudta kiépíteni.

Comenius lassan ráébredt arra, hogy politikai elképzeléseinek hathatós támogatására végképp nem tudja megnyerni a Rákócziakat. A nyakas, protestáns – mindazonáltal konzervatív – vendéglátók nem biztosították a remélt és várt lehetőségeket. Így ismét Lesznóba, majd később Hamburgba költözött, végül Amszterdamban telepedett le. Az a város nyolcszáz aranyat folyósított tudományos munkája támogatására. Ott készítette elő műveinek gyűjteményes kiadását Opera Didactica Omnia címen, s ott fejezte be nagyszabású Egyetemes Tanácskozását (teljes címén: Egyetemes tanácskozás az emberi állapotok megjavításáról). E hatalmas mű hét könyve közül kettő foglalkozik pedagógiai kérdésekkel: a Pansophia és a Pampaedia. Ennek munkálatai közben érte a halál.

Comenius mélyesen hitt az ember formálhatóságában. Felfogása szerint minden gyermekkel eleve adott az eszeség, az uralkodásra való képesség, a vallásos jámborság kibontakoztatásának lehetősége, ezért minden egyes gyermek nevelhető. Nemcsak nevelhető, de nevelni is kell – abban a társadalmi közegben, ahová sorsa rendelte –, hogy e három adottság lehetőség szerint mindenkiben kiteljesedjék. Optimista és demokratikus pedagógiai alapelvek ezek. Hitt abban – s ez már a felvilágosodásra jellemző gondolat –, hogy neveléssel a társadalmi bajok gyógyíthatók, az emberi együttélés ellentmondásai, fonáságai orvosolhatók. *“Az emberi romlottság megjavítására az égvilágon semmi hatásosabb út nincs az ifjúság helyes nevelésénél.”* – írja.

A nevelésre tehát mindenkinek egyformán szüksége van, hiszen nélküle a gyermekből *“vadállat lenne, buta szörny vagy tétlen fajankó”*. Különös, hogy manapság, a félbarbár gyerekek korában senki nem fordul hozzá erőt nyerni, bátorságot szerezni. Gyermekkorban oly mértékben nevelhető az ember, mint később soha – olvashatjuk a Didactica Magnában. Miközben a szülők felelősségét hangsúlyozza gyermekeik helyes nevelésében, arra is rámutat, hogy kevesen vannak, akik jól értenek a gyermekneveléshez. Ezért mihamarább képzett tanítókra kell bízni őket, akik *“kiválnak tárgyi tudásukkal és mély erkölcsiségükkel”*.

Vajon mindennek ma milyen kimagyazható üzenete van? Vajon hányan vannak, akiknek szándékában áll gondolatait adaptálni?

Comenius rendszere az első harmonikus pedagógiai szintézis a művelődés történetében. Már ennek is lelkesítően kellene hatnia, főként ma, amikor sok-sok intézmény identitászávarral küzd. Könyveiből generációk sokasága tanult; neveléssel, oktatással kapcsolatos elvei, gondolatai évszázadokon keresztül hatottak a pedagógia elméletére és gyakorlatára. Ami a drámában rejlő játék- és nevelési lehetőségeket illeti, ezek újrafelismerése a 20. század elejére tehető. A pedagógiában új, progresszív elvek jelentkeztek: a gyermekközpontúság és a gyermeki aktivitásra alapozott tanulás.

Vajon ma Sárospatakon hogyan érvényesül ez? Sejthetően sehogy. Hol vannak a ma

Zempléni Múzsza

Lorántffy Zsuzsannái és Tolnai Dali Jánosai? Úgy tűnik – sehol. Hivatali szobákká válnak valaha volt tantermek, hasznos alapterületek kerülnek ki az oktatás köréből. Kevés ujj is elég megszámlálni azokat, aki törődnek azzal: vajon a friss diplomások *“kiválnak tárgyi tudásukkal és mély erkölcsiségükkel”*? Ahol a három napos diákrendezvény („Comenius Napok”) nyomtatásban megjelent reggeli köszöntés ajánlata úgy hangzik, hogy „Pálinkás jó reggelt!...” Vajon mi érvényesül ott névadónk szellemiségéből, ahol – bár egyedül az országban nappali tagozaton, alaptantervi anyagként szerepel az alkalmazott dráma – nincs hajlandóság, képesség még egy akármilyen kicsiny dráma szaktanterem kialakítására sem? Vajon mi érvényesülhet ott névadónk szellemiségéből, ahol az egyértelműen kétértelmű reklámok még a toalett-tükrök feléből is a betérő arcába röhögnek?

Jelenünket, s így jövőnket is, a média formálja. Elektronikusan közvetített információk vélt valósága épül fel bennünk, a valóság azon részei, amelyeket piaci érdekek szerint megmutatnak, kiemelnek, belénk sulykolnak. Apokaliptikus jóslataim nincsenek, de abban a világban nem érdemes élni, ahol nincs beszélgetés, érintés, becsület, sőt mindezek feltartóztathatatlanul veszni látszanak. Pedig csak egy életünk van. És úgy kell viselkednünk, hogy bármelyik pillanatban – akár – életben is maradjunk...

Nem a passzív szemlélődés, a médiapedagógia itt a gyógyír. Az aktivitás, a(z) élet/képességfejlesztés – a valóságos élet és annak mása, a dráma – bekapcsolása a megoldás. A civil életösztonben, a meg nem vásárolható igazában, tudatos tartásukban bízhatunk csak. Ezt azonban mindenkiben ki kellene fejleszteni. Éspedig Comenius után szabadon, korszerűen, a mindenkori jelen-való életből kiindulva, hittel reménykedve a nevelés hatásos voltában.

Ez illenék hozzánk, akik a nevét nem félünk eléggé a pecsétnyomóinkon használni. Jobb, ha nem csupán kutakodunk írott szavai hegye mélyén gyémánttá nemesült gondolatai után, hanem kincsként, megbecsült értéként vesszük használatba. Ez illene hozzánk – a nyomába lépni.

Az illene hozzánk, ha felfognánk végre: névadónkban az volt a legfontosabb, hogy korát meghaladó, újszerű és korszerű volt. Az illene hozzánk, ha ma, a mához mérten, mi is ilyenek lennénk.

Tehát – vissza a múltba merengésből. Hátra arc! Előre!

(Elhangzott 2003. november 7-én, Sárospatakon, a ME Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar, a Magyar Comenius Társaság és a Pataki Diákok Szövetsége közös tudományos felolvasóülésén.)

